

Een nieuw hulpinstrument voor het landbouwwetenschappelijk onderzoek in België

Op 9 februari werd tijdens een studiedag in Leuven de nieuwe Gids voor Landbouwarchieven in België: 1795-2000 aan het publiek voorgesteld, een eerste product van een vierjarig project tussen het Algemeen Rijksarchief en het Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis, gefinancierd door de Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid. De beide projectverantwoordelijken belichten de mogelijkheden van de gids voor het onderzoek naar de landbouw in België.

Veranderingen in de landbouwsector...

Men kan er al een tijd niet naast kijken: er zijn alsminder landbouwers in onze samenleving. Boeren zijn in geen velden te bespeuren. De tijd dat de Vlaamse televisie, toen nog de BRT, een flinke hap van de zondagnamiddag reserveerde voor programma's als 'Voor boer en tuinder' ligt ver achter ons. Landbouwers zijn vandaag een minderheid. Dat was ooit anders. Eeuwenlang was de landbouw de belangrijkste sector van het sociaal-economische leven, op het vlak van zowel de werkgelegenheid als het dagelijkse inkomen en de voeding. Van de Franse staatsman en econoom Maximilien de Béthune, hertog van Sully (1560-1641), minister van de Franse koning Hendrik IV, is de uitspraak bekend "Labourage et pâturage sont les deux mamelles dont la France est alimentée"¹. En de Brusselse handelaar Nicolas Bacon schreef in 1765: "L'agriculture est la première et principale source des richesses"². Hun uitspra-

Erik AERTS is hoogleraar aan de onderzoekseenheid Geschiedenis van de Nieuwe Tijd, KULeuven
Erik.Aerts@arts.kuleuven.be

Yves SEGERS is coördinator van het Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis (ICAG), KULeuven en doceert aan het Departement Economie en Management van EHSAL
yves.segers@icag.kuleuven.be

ken waren nauwelijks overdreven. Zowel in de 16de eeuw als aan het einde van de 18de eeuw was inderdaad in de meeste economieën van Europa niet minder dan 65 tot 75 procent van de actieve bevolking in de landbouw tewerkgesteld. Zelfs in de meest progressieve economieën zoals die van Vlaanderen en Holland schommelde het aandeel van de landbouw tussen de 35 en 55 procent³. Ook tijdens het proces van koortsachtige industrialisatie in de 19de eeuw namen deze indrukwekkende percentages slechts zeer geleidelijk af. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog flirtte de agrarische tewerkstelling in vele landen nog met de 50 procent-grens.

Pas na de Tweede Wereldoorlog werd dit traditionele beeld, dat eeuwenlang had standgehouden, in een snel tempo afgebroken. Rond 1950 bleek in de economisch meest vooruitstrevende landen van Europa nog slechts 5 tot 20 procent van de actieve bevolking werkzaam in de landbouwsector. Vijftig jaar later waren deze cijfers verder teruggevallen tot een luttele 1 à 5 procent. Maar niet enkel op het gebied van werkgelegenheid verschrompelde de landbouwsector. Vertegenwoordigde de landbouw in onze streken rond 1800 volgens stoutmoedige ramingen nog ongeveer de helft van het Bruto Binnenlands Product, dan bedroeg dit aandeel rond 2000 nog slechts een flink procent. Technologie en kapitaal transformeerden intussen de landbouw van een eeuwenoud arbeidsintensief familiaal kleinbedrijf tot een heuse hooggemechaniseerde en gespecialiseerde industrie die zich integreerde in de agrobusinessketen van toeleverings- en verwerkingsnijverheden.

Deels als gevolg van de slechte toekomstperspectieven, deels als gevolg van demografische factoren daalde overal het aantal landbouwbedrijven. In de zes landen van de oorspronkelijke Europese Economische Gemeenschap zijn in de jaren 1958-1970 ongeveer 6,5 miljoen landbouwers afgevoerd, in de daaropvolgende vijf jaar nogmaals twee miljoen. In België blijven vandaag minder dan 48.000 landbouwbedrijven over terwijl er nauwelijks 25 jaar geleden nog 184.000 waren. Deze grimmige realiteit treft men ook aan in een oud spreekwoord. "Het is geen kunst om boer te worden, maar boer te blijven". Al in 1983 zuchtte Karel Van Isacker in zijn lyrische mijmeringen over *Mijn land in de kering* ietwat triest: "Het boerenfolk sterft uit"⁴.

... maar ook in het landbouwarchief

Historici mogen in de ogen van sommigen dan al ontzagwekkende *maîtres à penser* zijn, tegenover deze grote maatschappelijke veranderingen staan zij machteloos, zoals iedereen trouwens. Veel minder zichtbaar greep er ook een andere ontwikkeling plaats. Samen met het dalende belang van de landbouw in onze maatschappij namen immers ook de kwantiteit en de kwaliteit van het landbouwarchief af. Landbouwers en landbouwbedrijven verdwijnen en met hen ook dikwijls het door hen gevormde archief. Tal van instellingen bevoegd voor het landbouwbeleid zien hun bevoegdheden inkrimpen of zelfs afgeschaft, gaan op in andere diensten of houden simpelweg op te bestaan. De

... en de archivaris, hij ploegde voort

De beschreven archiefcollecties in deze gids bevatten ook gedrukte bronnen, zoals kranten. Hoofding van het weekblad *De akkerbouw* uit 1895 (Centrale Bibliotheek KULeuven).

gecreëerde papierberg verhuist mee en verkommt rustig verder op een andere plaats bij een andere administratie die slechts een heel zwakke band heeft met wat er allemaal in de kelder is ondergebracht. In het beste aller scenario's worden het Rijksarchief of een andere archiefdienst verwittigd en belandt de archiefmassa daar in de kelders. Niet dat selectie, ordening, eventueel restauratie en terbeschikkingstelling daarmee op korte termijn verzekerd zijn. Vele van deze archiefinstellingen kampen met een tekort aan personeel en middelen en moeten prioriteiten bepalen. In elk geval zijn het voortbestaan en het behoud van het archief dan gegarandeerd. Maar nogmaals, slechts een deel van de documentatie valt deze voorkeursbehandeling te beurt. Grote hoeveelheden verdwenen en verdwijnen nog steeds richting papiermolen en papierversnipperaars. Jammer genoeg.

Het panorama van het landbouwarchief oogt dus op het terrein niet bijzonder fraai. Voor de onderzoeker, die ervan droomt om de grote mutaties in de landbouwsector van de recente periode in kaart te brengen, vormen niet enkel het verdwenen archief, maar ook de verspreiding en de gebrekkige bewaring en ontsluiting van het bewaarde archief een voortdurende bron van vertwijfeling en ergernis. Wat is bewaard? En waar? En wat is toegankelijk? Gelukkig kunnen archivariissen en historici op dergelijke vragen wel een antwoord aanreiken.

Een project

Met de stellige bedoeling om het complexe en al zwaar aangetaste landschap van het landbouwarchief in kaart te brengen, hebben het Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis (ICAG) en het Algemeen Rijksarchief (ARA) de handen in elkaar geslagen en in 2003 een project ingediend bij de Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid met de ietwat ronkende titel: *'De Belgische landbouw in een stroomversnelling. Prospectie, ontsluiting en valorisering van landbouwarchieven en -getuigenissen'*. Zodra de projectaanvraag door toenmalig minister Fientje Moerman was goedgekeurd, kon het project op 1 januari 2004 van start gaan. Om praktische redenen werd het onderzoek in twee fasen uitgesplitst. In de eerste fase ging alle aandacht naar de detectie en exploratie van papieren landbouwarchief. Het eindproduct hiervan is een kloeke gids van landbouwarchieven die hieronder onze aandacht krijgt⁵. De tweede fase van het project loopt tot einde 2007 en schenkt aandacht aan de persoonlijke verhalen van boeren en boerinnen. Het gaat daarbij om een boeiend stuk mondelinge geschiedenis, over een sector die de voorbije halve eeuw grondig is veranderd. Alle gesprekken worden digitaal opgenomen en bewaard. Een publicatie zal de belangrijkste resultaten samenbrengen.

Een nieuwe gids

In dit artikel stellen we alvast het eerste eindproduct voor. De *Gids van landbouwarchieven in België* (inclusief Belgisch-Congo) biedt een overzicht van het in België bewaarde archiefmateriaal betreffende de Belgische land- en tuinbouw, aanwezig in publiek toegankelijke archiefinstellingen. De behandelde periode loopt van circa 1795 tot 2000. Het is zeker niet de eerste gids van landbouwarchieven. Voor de agrarische geschiedenis van de middeleeuwen zijn al enkele specifieke bronnengidsen beschikbaar. De nieuwste geschiedenis bleef echter lange tijd *terra incognita*. De onderzoeker kon alleen een beroep doen op de gekende algemene bronnengids van Patricia Van den Eeckhout en Guy Vanthemsche⁶ of enkele regionaal georiënteerde gidsen van bedrijfsarchieven, waarin landbouwarchieven trouwens opmerkelijk afwezig zijn⁷.

De gids werd samengesteld op basis van enquêtes en plaatsbezoeken aan een hele waaier van administraties en besturen, scholen, proefstations en verenigingen. De mate waarin deze instellingen bereid of in staat waren tijdig mee te werken, was van groot belang voor de volledigheid en de waarde van de gids. De belangrijkste organisaties verleenden hun medewerking, maar jammer genoeg niet allemaal. Het Algemeen Boerensyndikaat bijvoorbeeld reageerde niet op de vraag om mee te werken en ontbreekt dan ook in de gids. Niettemin is de verzamelde informatie groot. Wat is erin terug te vinden? De gids focust op archieven die verband houden met de activiteiten van land- en tuinbouwers en veetelers, en van instellingen verwant aan de sector. De toeleverings- en de verwerkende industrie werd niet opgenomen in het onderzoek, met uitzondering van de coöperatieve ondernemingen omdat zij kunnen worden beschouwd als een verlengstuk van het particuliere boerenbedrijf. Ook de handel in landbouwproducten kwam niet aan bod, tenzij er een directe relatie was met de landbouwsector, zoals bij de veilingen. Audiovisuele bronnencollecties en bibliotheekverzamelingen werden niet systematisch geprospecteerd. Alleen wanneer tijdens het speurwerk naar 'klassiek' archiefmateriaal ook interessante audiovisuele of gedrukte bronnen opdoken, werden ze kort vermeld in de gids.

Hoe is de gids opgebouwd? In een eerste deel worden de agrarische archieven van de overheidsinstellingen cascadegewijs samengebracht met de federale, regionale, provinciale en gemeentelijke archieven op een rij. Een tweede deel groepeert de private bewaarplaatsen met achtereenvolgens de archiefinstellingen (zoals KADOC en AMSAB), de universitaire instellingen, de onderwijs-, onderzoeks- en vormingsinstellingen (zoals landbouwscholen), de landbouworganisaties (bijvoorbeeld Boerenbond) en de veilingen (zoals BRAVA in Zellik en Kampenhout). De gids is echter veel meer dan een kurkdroge opsomming van archieffondsen, bestanden, toegangen en contactgegevens. Per bewaarplaats wordt steeds een korte contextuele uitleg gegeven met informatie over en geschiedenis over

de archiefvormer. De bruikbaarheid van de gids wordt verhoogd door indices op persoonsnamen, plaatsnamen en zaaknamen. Deze instrumenten maken er een handig naslagwerk van voor onderzoekers actief op het terrein van platteland en landbouw. Want voor hen in de eerste plaats is deze gids bestemd.

De gids en het onderzoek

De gids van landbouwarchieven in België wil niet alleen in kaart brengen welke archieven beschikbaar zijn om zo lopend onderzoek te vergemakkelijken. Bovenal beoogt de publicatie een wegwijzer te zijn naar nieuwe, nog onontgonnen onderzoeksterreinen. De belangstelling van historici voor landbouw en platteland heeft zich de afgelopen drie decennia, zowel nationaal als internationaal, in een toenemende belangstelling mogen verheugen, daar waar ze vroeger veeleer in de marge van de ruimere sociaal-economische geschiedenis vertoefde. In België ontwikkelde het 19de- en 20ste-eeuwse landbouwhistorisch onderzoek zich hoofdzakelijk rond drie sporen. In eerste instantie was er het onderzoek naar de macro-economische ontwikkeling van de sector tussen 1750 en 1980, in het kader van het nationale rekeningenproject dat aan de KULeuven werd uitgevoerd. Naast dat macro-economische verhaal ging ook aandacht naar dieptestudies op regionaal en lokaal niveau. Een derde onderzoeksveld bestudeerde het landbouwbeleid en focuste voornamelijk op de rol van belangenorganisaties zoals Boerenbond en, in het verlengde hiervan, de ontwikkeling van het landbouwkrediet. Ook de evolutie van het Ministerie van Landbouw werd onder de loep genomen⁸.

Ondanks deze toegenomen historische interesse voor de hedendaagse landbouwgeschiedenis, bleven talrijke potentiële onderzoekstopics onderbelicht. Zo werd weinig onderzoek verricht naar de mechanisering van het landbouwbedrijf, de levenswijze op het platteland en de ontwikkeling van landbouwgezinnen, de arbeidsverdeling op de boerderij, de toenemende invloed van onderzoek, onderwijs en voorlichting op de landbouw of de voortschrijdende overheidsregulering, op nationaal en Europees niveau. Vooral voor het interbellum en de periode na de Tweede Wereldoorlog zijn de publicaties dun gezaaid. De populariteit van sommige thema's en de verwaarlozing van andere worden gestuurd door de persoonlijke interesse van onderzoekers, de beschikbaarheid van onderzoeksgelden en de aanwezigheid van bronnenmateriaal. Heel wat topics bleven onaangeroerd omdat het onduidelijk was welke archieven bewaard zijn gebleven en waar ze zich bevinden. De *Gids van landbouwarchieven* zal hier ongetwijfeld verandering in brengen.

Het hiernavolgende overzicht is zeker niet limitatief. We beperken ons tot een paar van de belangrijkste archieven die bovendien vanuit specifieke vraagstellingen voor heel wat ander onderzoek kunnen worden aangewend. We

Een snelle mechanisering van de landbouwsector na de Tweede Wereldoorlog deed het aantal landbouwers sterk verminderen (KADOC, collectie Boerenbond).

gaan slechts in op vier topics: de Tweede Wereldoorlog, promotie van land- en tuinbouwproducten, wetenschappelijk onderzoek en, nauw hiermee verbonden, tropische landbouwkunde.

De Tweede Wereldoorlog

Hoewel we het in dit overzicht enkel over de Tweede Wereldoorlog hebben, werd er ook voor de Eerste Wereldoorlog interessant archiefmateriaal teruggevonden, zij het in duidelijk geringere mate. Voor de Eerste Wereldoorlog kan bijvoorbeeld gewezen worden op de archieven van de Afdeling Landbouw van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité (1914-1919), van de Dienst voor het Herinrichten van de Landbouw (1918-1926), van de Bond der Botervoortbrengers en Boterhandelaars van Brabant (1916-1919) en van het Comité des Intérêts Agricoles van het Comité Belge de La Haye (1918). Al deze bestanden bevinden zich in het ARA.

Voor de Tweede Wereldoorlog en de periode van de Wederopbouw moet vooral het archief van de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie (NLVC) worden vermeld. De NLVC werd in augustus 1940 door de bezettende overheid opgericht om de productie, verwerking en handel in landbouwproducten en voedingswaren te controleren en te reglementeren. In september 1944 werd de NLVC opgeheven. Ze was de belangrijkste instelling die in België tijdens de Tweede Wereldoorlog actief was op het vlak van landbouw. Er bestaan nog uitgebreide archieven van de NLVC, al zijn ze niet geordend of ontsloten. Het meest omvangrijke bestand werd teruggevonden in de kelders van het ARA. Nagenoeg volledig vergeten ligt daar maar liefst 886 strekkende meter archiefmateriaal van de NLVC. Door de gebrekkige bewaartoestand van dit archief kan er weinig zinvol worden gezegd over de concrete inhoud van de documenten. Het zou grotendeels gaan om admini-

stratieve stukken, onder meer van de dienst 'Pers en Propaganda', van corporatieleider Piet Meuwissen en over het personeel. Een groot deel van de bewaarde documenten is wellicht weinig waardevol en zou na grondige selectie vernietigd kunnen worden. Toch bevat dit bestand waarschijnlijk heel wat belangrijke stukken over de organisatie van en de controle op de Belgische landbouw tijdens de Tweede Wereldoorlog. Aansluitend bij dit zeer uitgebreide archiefbestand in het ARA moet worden gewezen op een beperkt aantal documenten van de NLVC in het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA). Verschillende persoonsarchieven in het SOMA bevatten eveneens documenten van of over de NLVC. Ten slotte mag zeker het persoonsarchief van René Goris in het Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis (Universiteit Antwerpen) niet worden vergeten. Het gaat om stukken over zijn contacten met de NLVC. In tegenstelling tot de bestanden in het ARA en het SOMA, bestaat van dit archief wel een summiere inventaris.

Het Ministerie van Bevoorrading werd al in 1939 opgericht, maar in 1940 werden zijn bevoegdheden overgenomen door de NLVC. Onmiddellijk na de afschaffing van de NLVC in 1944 werd het heropgerichte Ministerie van Bevoorrading bevoegd voor het opstellen van regels voor distributie en controle van landbouwproducten. In 1948 werd het Ministerie ontbonden en gingen de bevoegdheden over naar het Ministerie van Economische Zaken. Het Ministerie van Bevoorrading liet in het ARA 52 meter kabinetsarchief achter, vermengd met archief van de centrale administratie van het ministerie. Tussen de stukken bevinden zich staten van stocks van verschillende landbouwproducten; een brutobalans van de economische missies; overzichten van de regels inzake bevoorrading in andere landen; resultaten van controles van de Nationale Zuiveldienst; verslagen van technische vergaderingen; correspondentie van de verschillende diensten; activiteitenverslagen van

de centrale en provinciale afdelingen; perscommuniqués; diverse statistieken... Het gros van de documenten stamt uit de periode 1944-1948. Dit archief is niet geordend of ontsloten. In februari 2004 werden nog 16 meter archieven van het Ministerie van Bevoorrading overgedragen aan het ARA. Zij belichten de periode 1944-1960 en bevatten onder andere nota's, publicaties en zuiveringsdossiers van de NLVC; personeelsdossiers; correspondentie; statistieken; documenten van het centraal laboratorium en de juridische dienst... Voorlopig bestaat er geen toegang op dit archief. Een ander deel van de bevoegdheden van de NLVC werd na de Tweede Wereldoorlog overgenomen door de Handelsdienst der Ravitaillering (voortaan HDR), een parastatale die zich bezighield met commerciële verrichtingen, zoals de herverkoop van door de overheid ingevoerde landbouwproducten en het beheer van een twintigtal opgeëiste melkerijen. In 1966 droeg het Antwerpse bureau van de HDR archief uit de periode 1945-1950 over aan het ARA. Het bevat onder meer invoerstatistieken, uittreksels van het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet over de invoer van Russisch graan en over de Marshallhulp, en steekkaarten met een overzicht van uit Amerika geïmporteerde landbouwproducten. Deze documenten zijn niet ontsloten.

Nog andere bevoegdheden van de NLVC werden overgenomen door een systeem van invoermissies, die zorgden voor de aankoop van in te voeren voedingsproducten uit het buitenland en geleid werden door minister Paul Kronacker (1887-1994). Kronacker liet in het Liberaal Archief (LA) 6,5 meter archief na, dat grotendeels bestaat uit uitgegeven documenten, met toch ook een aantal persoonlijke nota's en dossiers. Dit bestand is ontsloten door een onuitgegeven inventaris.

Van het Commissariaat voor Prijzen en Lonen, opgericht in 1940 om een evenwicht tussen prijzen en lonen tijdens de Tweede Wereldoorlog na te streven, bleef in het ARA 5,2 meter archief voor de jaren 1940-1944 bewaard. Dit bestand bevat onder meer archieven van het secretariaat, de juridische dienst, de dienst voor lonen en de dienst voor prijsbeheersing. Interessanter zijn echter de stukken van de afdelingen nijverheidsproducten en landbouw- en voedingsproducten, waar gegevens over prijzen en prijsregelingen van landbouwmachines en landbouwproducten kunnen worden teruggevonden. Dit bestand is geïnventariseerd.

Promotie land- en tuinbouwproducten

De onderzoeker die zich interesseert voor de promotie en de export van Belgische landbouwproducten tijdens de tweede helft van de 20ste eeuw, kan eveneens in verschillende archiefbestanden zijn gading vinden. Zo bewaart het ARA 130 meter ongeordend en niet geïnventariseerd archief van de Nationale Dienst voor de Afzet van Land- en Tuinbouwproducten (NDALTP). De NDALTP werd opgericht in 1938, ontbonden in 1941, waarbij zijn bevoegdheden werden overgedragen aan de NLVC en na de bezet-

ting weer opgericht. De belangrijkste opdracht van de NDALTP was medewerking verlenen aan het Ministerie van Landbouw voor de binnen- en buitenlandse afzet van land- en tuinbouwproducten. Op 31 december 1993 werd de instelling opgeheven en werden haar bevoegdheden overgedragen aan de gewesten. Zo ontstond aan Vlaamse kant het Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing. De archieven van de NDALTP (ca. 1940-1970) bevatten onder meer activiteitenverslagen, in- en uitvoerstatistieken, verslagen van keuringen te velde, briefwisseling en begrotingen. Van groot belang zijn de controleverslagen en exportdocumenten van vleeswaren. Bovendien bleef een groot deel van het archief van de NDALTP, bijna 300 meter, bewaard in de Centrale Archiefdienst van het Ministerie van Middenstand en Landbouw (CALB) in Brussel. Het gaat voornamelijk om controleverslagen, douanecertificaten, exportdossiers, statistieken en rapporten uit de periode 1956-1998. Beide archiefbestanden zijn niet ontsloten.

De export van landbouwproducten komt eveneens aan bod in het archief van de Centrale Dienst voor Contingenten en Vergunningen, dat wordt bewaard in het ARA. Deze dienst werd opgericht in 1938 voor het afleveren van in- en uitvoervergunningen en droeg zijn bevoegdheden inzake landbouw in 1995 over aan het Belgisch Interventie- en Restitutiebureau. Zijn uitgebreide archief, dat uit de periode 1934-1969 stamt, is slechts voor een beperkt deel geïnventariseerd. Het bevat een groot aantal documenten over de internationale handel in landbouwproducten: cijferreeksen van in- en uitvoer, bedrijfsgebonden informatie over de handelsstroom van en naar een aantal landen, opgaven van verleende vergunningen, steekkaarten betreffende de in- en uitvoer van landbouwproducten en voedingswaren per productsoort...

Nog in het ARA bevindt zich interessant archief van de Administratie der Douane en Accijnzen. Vooral het uitgebreide archief van de Dienst Douane Wetgeving is van belang. Deze dienst was voornamelijk belast met het voorbereiden van wetgeving en het toekijken op de uitvoering ervan. De archieven, die 107 strekkende meter groot zijn en grosso modo de periode 1830-1980 belichten, werden neergelegd tussen 1971 en 2004. Pas recent werd begonnen met hun inventarisatie. De exacte inhoud van de dossiers, die voornamelijk import en doorvoer en in mindere mate export en smokkel behandelen, is nog niet helemaal duidelijk, maar uit een eerste prospectie blijkt het voor de agrarische sector interessante gegevens te bevatten: een groot deel van de in- en doorvoerrechten hadden op landbouwproducten betrekking. De bewaarde documenten zijn echter niet volledig, vaak werden alleen voorbeelddossiers van typische gevallen bewaard. Daarnaast kunnen omzendbrieven met nieuwe reglementen, stukken in verband met de voorbereiding van reglementen en briefwisseling worden teruggevonden.

Wetenschappelijk onderzoek

De impact van het toenemende wetenschappelijk onderzoek op ontwikkelingen in de landbouwsector zou een andere veelbelovende invalshoek voor historisch onderzoek kunnen zijn. Hier is vooral het archief van het Instituut tot Aanmoediging van het Wetenschappelijk Onderzoek in Nijverheid en Landbouw (IWONL) interessant. De taak van dit instituut, dat een kleine 50 jaar heeft bestaan (1944-1993), was wetenschappelijk onderzoek te stimuleren in nijverheid en landbouw door subsidies te verlenen. In de jaren 1980 en 1990 werden

Tussen 1933 en het begin van de jaren 1960 was het Belgische INEAC een van de beste tropische landbouwinstituten ter wereld (Landbouwleven, jaren 1950).

drie stukken van het archief overgebracht naar het ARA. Het grootste deel van het archief bestaat uit jaarverslagen van de uitgevoerde projecten, exemplaren van die studies en extra documentatie. Verder bevat het toegewezen en geweigerde subsidieaanvragen. Dit archief omvat ongeveer 255 strekkende meter voor de periode 1944-1984, maar is jammer genoeg niet ontsloten.

In de CALB bleven bovendien bestanden bewaard van het Bestuur voor Landbouwkundig Onderzoek en Wetenschappelijke Instellingen. De centrale administratie van dit bestuur liet voor de jaren 1938-1997 ongeveer 16 strekkende meter nota's, administratieve dossiers, parlementaire vragen, stukken in verband met de landbouwonderzoekstations... na. Van het Landbouweconomisch Instituut bleef bovendien 70 meter documenten bewaard van 1959 tot 1997, onder meer boekhoudkundige en financiële analyses, statistieken, documentatie en werkdocumenten.

Tropische landbouwkunde

Nauw verbonden met het landbouwonderzoek is het onderzoek rond tropische landbouwkunde. Geïnteresseerde historici zullen ook hiervoor belangrijke archieven terugvinden. In eerste instantie moet worden gewezen op de archieven van het Nationaal Instituut voor de Landbouwkunde in Belgisch-Congo, beter bekend als het Institut National pour l'Étude Agronomique du Congo Belge (INEAC). Dit tropisch agronomisch instituut werd opgericht in 1933 en werd tot in de jaren 1960 beschouwd als een van de beste tropische landbouwinstituten ter wereld. Tot die datum was het alleszins het grootste in Afrika, met 36 stations verspreid over Belgisch-Congo, Rwanda en Burundi. Na de onafhankelijkheid van deze voormalige Belgische kolonies kende het instituut een terugval, door het vertrek van de Belgische onderzoekers en een tekort aan financiële middelen. Delen van het archief van deze instelling raakten verspreid over het ARA, de CALB en het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA). De bibliotheek van het INEAC raakte nog sterker versnipperd. Grote delen kunnen nu nog worden teruggevonden op de CALB, bij de archiefdienst van het KMMA, op de afdeling landbouw van het KMMA en in de bibliotheek van de Faculté Universitaire des Sciences Agronomiques de Gembloux. Heel wat van de boeken en tijdschriften kwamen echter bij privépersonen terecht.

Het archiefmateriaal van INEAC dat in het ARA wordt bewaard, omvat 154 strekkende meter en belicht de jaren 1933-1969. Tijdens een eerste neerlegging van 144 meter archief in 1973 werden voornamelijk administratieve documenten overgedragen, onderscheiden in vier grote reeksen: rapporten; correspondentie; boekhouding; en stukken betreffende het personeel (maar niet de eigenlijke personeelsdossiers: die berusten grotendeels

bij het KMMA te Tervuren). Tussen de neergelegde bescheiden bevinden zich ook documenten met betrekking tot de meteorologische dienst, waarvan sommige teruggaan tot 1924, en dossiers in verband met de voorbereiding van de Wereldtentoonstelling van 1958 en de installatie van IBM-rekenmachines in de Afrikaanse laboratoria in dezelfde periode. Na de definitieve ontruiming van de hoofdzetel in Brussel werd begin 2001 een tweede neerlegging vanuit het voormalige INEAC doorgevoerd. Het betreft 10 meter documenten, eveneens uit de periode 1933-1969, die bewaard werden door het algemeen bestuur. Het gaat grotendeels om programma's, rapporten en jaarverslagen van het algemeen bestuur en dossiers van verschillende onderzoeksstations. De meer technische dossiers bleven in de instelling achter en maken wellicht deel uit van de stukken die zich bij de CALB bevinden.

Jammer genoeg is het bestand dat daar wordt bewaard, evenmin ontsloten en kan er weinig worden gezegd over de exacte inhoud. Er bevinden zich onder meer rapporten van de verschillende onderzoeksgroepen en -stations en publicaties van het INEAC. Naast eigenlijk archiefmateriaal bleef er ook een deel bewaard van de bibliotheek die na de onafhankelijkheid van Congo overleefde als de Service de Documentation et Agronomie Tropicale et en Développement Rural. Het totale bestand (archief én bibliotheek) meet 56 strekkende meter en omvat de periode 1940-1998.

Het INEAC-archief dat in Tervuren bij het KMMA berust, komt eigenlijk voort van de dienst Providentia Securitas en beslaat ongeveer 60 strekkende meter. Providentia Securitas regelde de personeelsaangelegenheden voor (ex-)werknemers van INEAC na de onafhankelijkheid van Congo in 1960. De documenten bestaan grotendeels uit personeels- en pensioendossiers (ook van allochtoon en autochtoon personeel in de kolonies). Verder bevat dit bestand correspondentie van Providentia Securitas, rekeningen en boekhoudstukken en een deel van de oude bibliotheek van INEAC. Een ander deel van de oude bibliotheek berust bij de Afdeling Landbouw van het KMMA, dat verder geen archieven bewaart. Nog binnen het KMMA moet gewezen worden op een aantal persoonsarchieven van mensen die rechtstreeks betrokken waren bij het INEAC. Zo kunnen er stukken van of over de instelling worden teruggevonden in de archivalia van Jean Lebrun, August Tilkens, Pierre Staner, Floribert Jurion en Jean-Marie Henry. In tegenstelling tot het eigenlijke INEAC-archief zijn deze persoonlijke papieren summier ontsloten door een inventaris.

Inzake tropische landbouwkunde zijn zeker ook de persoonsarchieven van de professoren Pierre Staner en Joseph E. Opsomer van belang, die bewaard worden door de Service des Archives van de Université Catholique de Louvain in Louvain-La-Neuve. Van Joseph Opsomer bleef een klein dossier bewaard met onder meer enkele stukken van het Centre d'Histoire et de Technique over tropische landbouwkunde, een aantal rapporten over tropische landbouwkunde en verslagen over de geschiedenis van het Nederlandse

landbouwproefstation Buitenzorg op Java. Het persoonsarchief van Pierre Staner, waarvoor een beknopte inventaris werd opgesteld, bestaat bijna uitsluitend uit administratieve documenten van enkele instellingen waar Staner deel van uitmaakte. Vooral de briefwisseling die Staner vanaf 1940 voerde als Directeur bij het Ministerie van Koloniën en vanaf 1950 als Inspecteur Royal des Colonies alsook zijn voordrachten, hebben hun belang.

Besluit

Het eerste luik van het project 'De Belgische landbouw in een stroomversnelling. Prospectie, ontsluiting en valorisering van landbouwarchieven (1800-2000)' leidde tot de publicatie van een lijvige gids waarin veel landbouwgerelateerd archiefmateriaal wordt gerepertorieerd. Als dusdanig is deze *Gids van landbouwarchieven* een uniek werkinstrument in de West-Europese historiografie. Voor het eerst wordt een haast volledig overzicht geboden van de archieven van en over de Belgische landbouw vanaf circa 1795. Bovendien kwamen een aantal belangrijke bestanden aan de oppervlakte, waarvan bijna niemand het bestaan nog vermoedde (zoals van de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie, de Nationale Dienst voor de Afzet van Land- en Tuinbouwproducten, het Instituut tot Aanmoediging van het Wetenschappelijk Onderzoek in Nijverheid en Landbouw en het Institut National pour l'Étude Agronomique du Congo Belge). Er kan overigens veelbelovend worden vastgesteld dat er heel wat archief bewaard bleef over onderwerpen die tot nog toe slechts in de marge van het landbouwhistorisch onderzoek werden belicht. Voorbeelden zijn: de landbouwproductie en de organisatie van de agrarische sector tijdens de Tweede Wereldoorlog en vlak daarna; de evolutie en organisatie van import en export in een periode dat België zich ontwikkelde tot een netto-uitvoerder van landbouwproducten; de toenemende invloed van onderzoek en overheid op de Belgische landbouw; of de eminente rol die België tijdens de 20ste eeuw speelde op het vlak van de tropische landbouwkunde.

Het onderzoek toonde ook de keerzijde van de medaille. De teruggevonden archieven raakten vaak versnipperd: is het niet over verschillende instellingen heen, dan toch over diverse bestanden binnen die instellingen. Bovendien ontbreekt bij de meeste van deze archieven elke vorm van ontsluiting, vaak zelfs van ordening. Daardoor kan er vaak weinig gezegd worden over de precieze inhoud en de verschillende onderzoeksmogelijkheden die de archieven bieden. In vele gevallen laat ook de bewaartoestand van het archiefmateriaal te wensen over.

Er blijft dus heel wat werk aan de winkel om de bewaring van deze archiefbestanden te garanderen, om ze in de mate van het mogelijke te herenigen, om een noodzakelijke selectie en schoning door te voeren, om ze te ordenen, herin te pakken en te ontsluiten. Pas dan wordt al dit waar-

devolle materiaal bruikbaar voor onderzoekers en kunnen een aantal van de hiaten in de Belgische landbouwschiedschrijving worden gedicht. Dat de overgrote meerderheid van het archiefmateriaal uit de tweede helft van de 20ste eeuw stamt en dat stukken uit de 19de eeuw rondt schaars zijn, toont de noodzaak aan van dringende actie om dit deel van het landbouwerfgoed niet verloren te laten gaan.

Noten

1. Het alombekende citaat bevindt zich in de *Economies royales*: zie Dickerman, Edmund H., *Conviction, Ambition and the Genesis of Sully's Economies Royales*, in: *The Historical Journal*, 30 (1987) 3; p. 513-521.
2. Hasquin, Hervé, *Les Réflexions sur l'état présent du commerce, fabriques et manufactures des Pays-Bas autrichiens (1765) du négociant bruxellois, Nicolas Bacon (1710-1779), conseiller député aux affaires du commerce*. - Brussel, 1978; p. 61.
3. Cipolla, Carlo M., *Before the Industrial Revolution. European Society and Economy, 1000-1700*. - New York, 1986; p. 73-74; Blomme, Jan en Van der Wee, Herman, *The Belgian economy in a long-term historical perspective: economic development in Flanders and Brabant: 1500-1812*, in: Maddison, Angus en Van der Wee, Herman (red.), *Economic Growth and Structural Change: comparative approaches over the long run. Croissance économique et mutation structurelle. Comparaisons dans le long terme (session B13-Proceedings Eleventh International Economic History Congress, Milan, September 1994)*. - Milaan, 1994; p. 91, tabel 5; Van Zanden, Jan-Luiten, *The 'revolt of the early modernists' and the 'first modern economy': an assessment*, in: *The Economic History Review*, 55 (2002), 4; p. 634, tabel 3.
4. Van Isacker, Karel, *Mijn land in de kering 1830-1980. 2. De enge ruimte 1914-1980*. - Antwerpen en Amsterdam, 1983; p. 179.
5. Matthys, Christa en Lefebvre, Wim, *Gids van landbouwarchieven België 1795-2000*. - Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2006. - 384 p.
6. Van den Eeckhout, Patricia en Vanthemsche, Guy (red.), *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19e-20e eeuw*. - Brussel, 1999.
7. Deze gidsen worden vermeld bij Matthys, Christa en Lefebvre, Wim, *Gids van landbouwarchieven*; p. 12.
8. Vanhaute, Eric en Van Molle, Leen, *Belgian agrarian and rural history, 1800-2000*, in: Thoen, Erik, en Van Molle, Leen (red.), *Rural history in the North Sea area: an overview of recent research (Middle Ages-twentieth century)*. - Turnhout, 2006; p. 217-248. - (Corn Publication Series ; 1).

SAMENVATTING

Eind 2006 verscheen de *Gids van landbouwarchieven in België 1795-2000*, het eerste onderzoeksresultaat van een vierjarig project tussen het Algemeen Rijksarchief en het Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis van de KU Leuven, en gefinancierd door de Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid. De gids biedt een overzicht van het archiefmateriaal betreffende de Belgische land- en tuinbouw (inclusief Belgisch-Congo), aanwezig in Belgische publiek toegankelijke archiefinstellingen, voor de periode van circa 1795 tot 2000. Het opzoekingswerk bracht een aantal belangrijke bestanden aan het licht, waarvan bijna niemand het bestaan nog vermoedde, over onderwerpen die tot nog toe slechts in de marge van het landbouwhistorisch onderzoek werden belicht.

SUMMARY

At the end of 2006, the *Gids van landbouwarchieven in België 1795-2000 (Guide to Agricultural Archives in Belgium)* was published, the first research result within a four-years' project between the Belgian State Archives and the Interfaculty Centre for Agrarian History of the University of Leuven, and financed by the Belgian federal public planning service Science Policy. The book presents a survey of records on Belgian and Belgian-Congo agriculture and horticulture, preserved in Belgian public repositories, for the period 1795-2000. Research for the guide revealed a number of important but almost forgotten collections and holdings on items that up to now were studied only in the margins of historical agricultural research.